

EXODUSBERÄTTELSEN I PSALM 114: OM UTMANINGARNA SOM PARATEXTUELL VARIANS INNEBÄR FÖR EN EVANGELIKAL BIBELLÄSNING

DAVID DAVAGE

Akademi för Ledarskap och Teologi och
University of the Free State, Bloemfontein, Sydafrika
david.davage@altutbildning.se

ABSTRACT ♣ Artikeln problematiserar den evangelikala bibeltolkningens sätt att relatera en texts då-budskap till dess nu-budskap genom att analysera paratextuell varians i TR Ps 114. Mer specifikt analyseras olika segmenteringar av TR Pss 113–115 utifrån narratologiska teorier om poesins segmentivitet, materiell filologi och receptionshistoriska perspektiv. Genom att psalmen i olika manuskript ges olika början, mitt och slut framträder en dynamisk variation av exodusberättelsens teologiska innebörd. Studien visar att segmentering inte enbart är ett tekniskt layoutval, utan en tolkningsstyrande aktivitet som både tämjer och återaktualiserar texten i nya sammanhang. Resultaten utmanar därmed föreställningen om en stabil urtext och den evangelikala betoningen på en enda ursprunglig betydelse som grund för samtida tolkning. I stället föreslås en hermeneutik som erkänner textens rörlighet och ser paratextuell varians som konstitutiv för dess mening. ♣

OTÄMJBARA URTEXTER

I evangelikal bibeltolkning har grunden för resonemang om tillämpning och samtidsrelevans historiskt tenderat vara bibeltexters betydelser i sina

ursprungliga sammanhang.¹ I sin bok *Att läsa och förstå Bibeln* skriver Gordon Fee och Douglas Stuart till exempel att en text aldrig kan betyda vad den aldrig betytt, det vill säga någonting som inte är i linje med det "Gud *ursprungligen* menade".² I samma anda menar George Eldon Ladd att Bibeln bäst ska ses som "Guds ord genom människors ord i historien",³ vilket innebär att för att förstå vad Bibeln vill säga till samtiden (dess "nu-budskap") behöver bibeltexterna först förstås i relation till "historien" (deras "då-budskap"). Samma idé ligger bakom Lausanne-deklarationen, som är central för den internationella evangelikala rörelsen, där Bibeln beskrivs "såsom Guds enda skrivna ord, [är] utan fel i allt som det påstår".⁴

¹ Att notera är att begreppet "evangelikal" här ska förstås i sin breda bemärkelse, snarare än som beteckning på till exempel politiserade rörelser i USA (för en populärt skriven jämförelse av svensk och amerikansk politisk evangelikalism, se Joel Halldorf, "A Tale of Two Evangelicalisms", *Breaking Ground* [2020; online: <https://breakingground.us/a-tale-of-two-evangelicalisms/>]), och har de fyra särdrag som kommit att kallas "Bebbington quadrilateral" efter David W. Bebbingtons studie *Evangelicalism in Modern Britain: A History from the 1730s to the 1980s* (London: Routledge, 1989): (1) *konversionism* (en betoning på omvändelsens nödvändighet); (2) *aktivism* (en betoning på vikten av att uttrycka tron i handling); (3) *biblicism* (en tro på Bibeln som auktoritativ skrift); samt (4) *krucicentrism* (en betoning på Jesus korsdöd). I relation till den tredje punkten har George Eldon Ladds formulering av synen på Bibeln som "Guds ord genom människors ord i historien" på ett inflytelserikt sätt konkretiserat idén om att undersökningen av vad texterna betydde då ("då-budskapet") behöver vara ett första steg i lyssnandet till texterna som auktoritativ skrift. För en beskrivning av denna förståelse av det svenska begreppet evangelikal, se Mikael Tellbe och Lennart Boström, "Bibelsyn i förändring: Exegetiken på Örebro Missionsskola under senare delen av 1900-talet och fram till i dag", i *Uppdraget: Örebro Missionsskola 1908–2008*, redigerad av Pekka Møllergård m.fl. (Örebro: Libris, 2008), 110–121.

² Gordon Fee och Douglas Stuart, *Att läsa och förstå Bibeln* (Örebro: Libris, 2002), 28, min kursivering.

³ George Eldon Ladd, *The New Testament and Criticism* (Grand Rapids: Eerdmans, 1967), 12.

⁴ En svensk översättning av den sistnämnda finns online på <https://lausanne.org/sv/lausanne-deklarationen/>; jfr Per-Axel Sverker, *Frälsningens ord till frälsningens värld: Bibel och evangelium i John Stotts teologi* (Örebro: Libris, 2021). Detta utvecklas vidare i *Kapstadsöverenskommelsen*, där man bland annat skriver att "Vi bekräftar att Bibeln är Guds skrivna, slutgiltiga ord som inte kan upphävas av någon senare uppenbarelse" (Mats Wall, övers., *Cape Town Commitment: Kapstadsöverenskommelsen* [Stockholm: SEA, 2011], 16–17), samt i det nyligen komponerade *Seoul Statement*, där man explicit relaterar till tolkningsmetoder: "Affirmations of a high view of Scripture therefore require a way of reading the Bible that is attentive to its historical, literary, and canonical contexts, illuminated by the Holy Spirit, and guided by the interpretive tradition of the church" (dokumentet finns ännu inte översatt till svenska, men kan läsas i sin helhet online, på Lausanne-rörelsens hemsida: <https://lausanne.org/statement/the-seoul-statement/>).

Betoningen på ursprungliga betydelser och sammanhang är dock inte unik för en evangelikal bibelläsning. I etablerade och internationellt erkända kommentarserier som Anchor Bible, Hermeneia, Word Biblical Commentary eller Old Testament Library utgörs första delen av varje nytt avsnitt ofta av en översättning med textkritisk apparat, och denna följs sedan av en diskussion kring textens struktur och form samt en vers-tolkning. Först fastställs alltså textens *lydelse* i dialog med olika textvittnen. Sedan uttolkas denna fastställda text genom olika närläsningssmetoder (med fokus på struktur, genre, motiv och begrepp, och så vidare). Den grundläggande idén skulle kunna formuleras så här: Vid någon tidpunkt kom de bibliska texterna att stabiliseras, och efter denna tidpunkt är det inte längre tal om tillkomst (*komposition* eller *redaktion*), utan om tolkning (*reception*). Tillkomst och tolkning skiljs därmed principiellt från varandra. En sådan hållning bygger dock på specifika föreställningar om en urtext som har kommit att utmanas från flera håll.⁵

För det första har *den historisk-kritiska forskningen* ända sedan dess födelse visat hur Gamla testamentets texter som regel har formats genom längre kompositions-, redaktions- och traderingsprocesser.⁶ Kort sagt: tillkomstprocesser är komplicerade och sker över lång tid. Att tänka sig en urtext i singularis är därför sällan hjälpsamt.⁷ Ändå har idén levt kvar i den historiska forskningen, dock med en förskjutning till att i stället betona den som en *slutpunkt* för dessa processer, en *initial text* (ty. *Ausgangstext*).

⁵ Se till exempel översikten i Emanuel Tov, *Textual Criticism of the Hebrew Bible* (3:e utg.; Minneapolis: Fortress, 2012), 155–190, där han bland annat på sida 161 först skriver att "critical scholars believe that the various textual witnesses of the Hebrew Bible go back to an original text" och sedan fortsätter "but this suggestion is not accepted by all, nor it is clear what is meant by an original text". För en diskussion av dessa begrepp, se också Amy S. Anderson, "In Defense of the Urtext", i *Ancient Texts, Papyri, and Manuscripts: Studies in Honor of James R. Royce*, redigerad av Alan Taylor Farnes, Scott D. Mackie och David Runia (New Testament Tools, Studies, and Documents, 64; Leiden: Brill, 2021), 25–46.

⁶ Se till exempel Konrad Schmid och Jens Schröter, *The Making of the Bible: From the First Fragments to Sacred Scripture* (Cambridge: The Belknap Press, 2021) eller den tidigare David M. Carr, *The Formation of the Hebrew Bible: A New Reconstruction* (Oxford: Oxford University Press 2011).

⁷ Se också bidragen i Karin Finsterbusch et al., *The Comparative Textual Criticism of Religious Scriptures* (Supplements to the Textual History of the Bible, 8; Leiden: Brill, 2024).

För det andra har forskning på hur bibeltexter tolkats i olika sammanhang – så kallad *receptionshistorisk forskning* – det senaste decenniet visat att själva uppdelningen mellan tillkomst och reception är problematisk.⁸ Brennan Breed har till exempel tydliggjort att det för de flesta av Gamla testamentets texter sällan går att identifiera någon given tidpunkt då texter var ”färdiga” i betydelsen att allt efter detta skulle vara reception, och allt innan tillkomst.⁹ Att tolka en text i relation till sitt ursprungliga sammanhang för att sedan fundera över hur en sådan betydelse (i singular) kan överföras, eller tillämpas, i en ny tid, är alltså inte bara ett alltför generaliserat företag – det är i själva verket baserat på falska premisser. Texter har inte bara *ett* historiskt sammanhang – bara ett ”då-budskap”, för att alludera till den evangelikala betoningen ovan – de är snarare i ständig rörelse, något som får konkreta konsekvenser för tolkningsarbetet.

För det tredje har riktigheten i den sistnämnda slutsatsen förstärkts av de insikter som den *materiella filologin* bidragit med. I stället för en läsning av (re)konstruerade texter i abstraherad form fokuserar detta forskningsfält på hur texter alltid traderas i olika konkreta former, på manuskript, i olika tider och sammanhang.¹⁰ Man studerar här allt ifrån layoutval och marginalanteckningar till vilka texter som bredvidställts på samma manuskript och de sammanhang i vilka de specifika manuskripten producerats. Fältet är fortfarande ungt, men redan har betydande slutsatser kunnat dras om väsentlig *paratextuell varians* i antika och medeltida manuskript.

Vad menas då med paratextuell varians? Den materiella filologin använder begreppet *varians* som en markering mot begreppet ”varianter”,

⁸ Se till exempel bidragen i Emma England och William John Lyons, *Reception History and Biblical Studies: Theory and Practice* (LHBOTS, 615; London: Bloomsbury T&T Clark, 2015).

⁹ Brennan Breed, *Nomadic Text: A Theory of Biblical Reception History* (Indianapolis: Indiana University Press, 2014).

¹⁰ För en introduktion och översikt, se David Davage och Liv Ingeborg Lied, ”Book History, New/Material Philology, and Paratextual Criticism”, i *The Oxford Handbook of the Textual Criticism of the Bible*, redigerad av Sidnie White Crawford och Tommy Wasserman (Oxford: Oxford University Press, 2026), 108–127. För konkret vägledning kring studiet av manuskript, se Liv Ingeborg Lied och Brent Nongbri, *Working with Manuscripts: A Guide for Textual Scholars* (New Have: Yale University Press, 2025).

som är centralt i den klassiska filologin (textkritiken). I sin banbrytande bok *Éloge de la variante* menar Bernard Cerquiglini att medeltida manuskripttradering inte kännetecknas av varianter i betydelsen *avvikelser* från urtext.¹¹ I stället är varians en *naturlig del* av den manuskriptkulturen.

Vidare syftar termen *paratext* på element som omger en text och presenterar den för läsarna. Det rör sig alltså om text kring, intill och bredvid huvudtexten, såsom överskrifter, författarangivelser, fotnoter, och så vidare, men också layoutval (är texten uppställd i kolumner? Har man på olika sätt markerat hur poesin ska läsas i en psalm?), illustrationer, och så vidare:

[A text] is rarely presented in an unadorned state, unreinforced and unaccompanied by a certain number of verbal or other productions, such as an author's name, a title, a preface, illustrations. And although we do not always know whether these productions are to be regarded as belonging to the text, in any case they surround it and extend it, precisely in order to present it, in the usual sense of this verb but also in the strongest sense: to make present ... It is a threshold, ... an "undefined zone" between the inside and the outside, ... "a fringe of the printed text which in reality controls one's whole reading of the text".¹²

Trots att paratexter sällan varit i fokus, utan snarare marginaliserats vid analyser av Bibelns texter har studier visat att det är i just marginalerna som avgörande pusselbitar till texters tolkningar kan hittas.¹³ Hur texter presenteras, segmenteras och rubriceras formar nämligen läsarens (eller åhörarens) förförståelse och förväntan och styr därmed tolkningen i hög grad. Mer specifikt skulle paratexters funktioner kunna förstås i ljuset av ett dubbelt "tämjande" av texter. För det första har paratexter lagts till för

¹¹ Bernard Cerquiglini, *Éloge de la Variante: Histoire Critique de la Philologie* (Paris: Seuil, 1989), senare översatt som idem, *In Praise of the Variant: A Critical History of Philology* (Baltimore: The Johns Hopkins University Press, 1999).

¹² Gérard Genette, *Paratexts: Thresholds of Interpretation* (Cambridge: Cambridge University Press, 1997), som citerar Philippe Lejeune i den sista meningen.

¹³ Jfr formuleringen i det ambitiösa projektet ParaTexBib (online: <http://paratexbib.eu/>): "The process of transmission is considered here from a totally new perspective. While biblical manuscripts have so far been largely analysed as witnesses to an original text ('Urtext'), this project approaches each manuscript as a single witness to an act of reading and re-interpreting the text".

att föreslå specifika läsningar av texter. De är ämnade att begränsa tolkningsalternativen – på så sätt tämjer paratexter texter. För det andra har paratexter tolkats olika av läsare i olika tider, något som ger upphov till nya tolkningar också av texten – på så sätt tämjs även paratexter.¹⁴ Ytterst visar detta att samma tolkningsprocesser som traditionellt ansetts tillhöra receptionshistoria också kan observeras i texters tillkomsthistoria, och att processer lika de som återfinns i tillkomsthistoria fortlöper in i receptionshistoria.¹⁵

I ljuset av denna inledning är syftet med denna artikel att ställa den evangelikala betoningen på *ursprungliga betydelser* i dialog med en *segmenteringsvarians* som kan observeras i hur psalmer presenteras i medeltida manuskript. Mer specifikt kommer jag att undersöka hur segmentering, det vill säga den paratextuella aktivitet som visuellt avgränsar olika textavsnitt från varandra, påverkar tolkningen av det för Gamla testamentet centrala exodusberättelsen i en av Psaltarens psalmer, Ps 114.

SEGMENTERING OCH TOLKNING

Även om berättelser i vår tid ofta förknippas med prosa, återfinns litteraturhistoriens allra tidigaste berättelser i poesins form. I antikens Grekland innefattade den episka poesin klassiker som Illiaden och Odyssén, och i det antika Israels identitetsformande trädning av sina teologiska traditioner återfinns i de äldre skikten av Gamla testamentet också sånger. Så är till exempel poesin i Dom 5 äldre än prosan i Dom 4 och Mirjams sång i 2 Mos 15 äldre än den omkringliggande berättelsen.¹⁶ Den sistnämnda

¹⁴ Begreppet, och hela artikelns första styckes rubrik ("otämjbara urtexter") är tänkt att alludera till Greger Anderssons *Untamable Texts: Literary Studies and Narrative Theory in the Books of Samuel* (LHBOTS, 304; London: T&T Clark, 2010), och understryker att denna artikel är tänkt som en hyllning till hans gärning som lärare och forskare. Hans förmåga att klarsynt och med litteraturvetenskapens verktyg diskutera de bibliska berättelserna har länge utgjort en viktig inspirationskälla också i mitt eget skrivande.

¹⁵ Om detta, se också vidare David Davage, "En bibel som fortfarande skrivs: Paratextuell kritik i skärningspunkten mellan tillkomst och reception", *STK* (kommande 2026).

¹⁶ Se till exempel resonemangen i James W. Watts, *Psalm and Story: Inset Hymns in Hebrew Narrative* (JSOTSup, 139; Sheffield: JSOT, 1992), kapitel 3 och 5.

sången knyter an till uttåget ur Egypten. Denna berättelse används inte bara som paradigmatisk ursprungsberättelse för att kasta ljus över senare erfarenheter av exil,¹⁷ som när profeten i Jes 51:9–11 uppmanar JHWH att på nytt förlösa sitt folk. Den utgör också en grund för både profetkritik – som när profeten i Am 9:7 chockerar sina åhörare genom att påstå att JHWH inte bara fört Israel ut ur Egypten, utan också filisteerna från Kaftor och arameerna från Kir – och lovprisning. Ett exempel på det sistnämnda återfinns alltså i Ps 114, en psalm som i hymnens form skildrar det som traditionellt tolkats som uttågshändelserna.

Det sätt på vilket meningsskapande påverkas av den generiska skillnaden mellan prosa och poesi är dock inte helt klarlagt. Enligt litteraturvetare som Brian McHale kan poesi närmast beskrivas som litteraturvetenskapens ”blinda fläck”.¹⁸ I ett försök att adressera detta utvecklar han ett teoretiskt ramverk med utgångspunkt i Rachel Blau DuPlessis betoning av just *segmentivitet* som ett av poesins mest centrala, definierande karaktärsdrag.¹⁹

[Poetry] is the kind of writing that is articulated in sequenced, gapped lines and whose meanings are created by occurring in bounded units ... operating in relation to ... pause or silence ... Poetry ... involves ”the creation of meaningful sequence by the negotiation of gap (line break, stanza break, page space)”; conversely, then, *segmentivity*, ”the ability to articulate and make meaning by selecting, deploying, and combining segments”, is ”the underlying characteristic of poetry as a genre”.²⁰

Enligt McHale kan alltså poesi ses som avgränsade enheter (”bounded units”) som både omges och struktureras internt av pauser av olika storlek och längd, så att själva poesin delas in i verser, stanzan, och så vidare, som

¹⁷ För ett intressant utbyte gällande exodusteologi i Gamla testamentet, se Jon D. Levenson, ”Exodus and Liberation”, *Horizons of Biblical Theology* 13/1 (1991), 134–174; John J. Collins, ”The Exodus and Biblical Theology”, *BTB* 25/4 (1995), 152–160; och Jon D. Levenson, ”The Exodus and Biblical Theology: A Rejoinder to John J. Collins”, *BTB* 26/1 (1996), 4–10.

¹⁸ Brian McHale, ”Beginning to Think about Narrative in Poetry”, *Narrative* 17 (2009), 11–27 (11).

¹⁹ Se Rachel Blau DuPlessis, ”Manifests”, *Diacritics* 26 (1996), 31–53.

²⁰ McHale, ”Beginning”, 14, citaten är från DuPlessis, ”Manifests”, 51.

inte alltid överlappar med det semantiska innehållet. I stället framträder andra typer av strukturer där tomrummen blir en plats för meningsskapande.²¹ Typiskt för den berättande poesin är då att mening skapas av läsarens/åhörarens behov av att överbrygga de avbrott i den berättande kontinuiteten som den poetiska segmentiviteten innebär.²²

I ljuset av detta resonemang intresserar jag mig i denna artikel för hur tolkningen av den poetiska berättelsen i Ps 114 påverkas det jag kallar *segmenteringsvarians*. Detta begrepp ska då förstås (1) i relation till segmenteringens betydelse för tolkningen av poesi, men applicerat mer generellt på större kompositionsenheter, (2) den materiella filologins betoning på varians, samt (3) Genettes definition av segmentering som en paratextuell aktivitet. För att parafrasera Aristoteles välkända filosofiska resonemang om poetik – att en helhetlig intrig, i sin allra mest grundläggande form, behöver ha en *början*, en *mitt* och ett *slut* –²³ blir huvudfrågan följande: Hur påverkas tolkningen av exodusberättelsen i Ps 114 av att olika manuskript segmenterar denna och omgivande psalmer på olika sätt och därmed ger den olika början, mitt och slut?

Artikeln är strukturerad som följer. Efter dessa inledande kommentarer introduceras först det forskningsfält som under de senaste två decen-

²¹ McHale, "Beginning", 16.

²² McHale har kritiserats för att ha haft ett för stort fokus på *nedskriven* poesi. Se särskilt Bruce Heiden, "Narrative in Poetry: A Problem of Narrative Theory", *Narrative* 22/2 (2014), 269–283, som i stället föreslår en distinktion mellan dokumentära berättelser och narrativ fiktion som delvis överlappar med det Greger Andersson beskrivit som "the difference approach" – ett igenkännande av att fiktion inte ska ses som en underkategori eller sekundär version av icke-fiktion, det vill säga att den ska läsas som vore den dokumentär. Se till exempel Greger Andersson och Tommy Sandberg, "Sameness versus Difference in Narratology: Two Approaches to Narrative Fiction", *Narrative* 26/3 (2018), 241–261; jfr Greger Andersson, "Stories about People in a Complicated World" i *God and Humans in the Hebrew Bible and Beyond: A Festschrift for Lennart Boström on his 67th Birthday*, redigerad av David Davage (Sheffield: Sheffield Phoenix Press, 2019), 51–71.

²³ Aristoteles, *Poetik*, 1450b, 25–32: "A whole is that which has a beginning, middle, and end. A beginning is that which does not itself follow necessarily from something else, but after which a further event or process naturally occurs. An end, by contrast, is that which itself naturally occurs, whether necessarily or usually, after a preceding event, but need not be followed by anything else. A middle is that which both follows a preceding event and has further consequences. Well-constructed plots, therefore, should neither begin nor end at an arbitrary point, but should make use of the patterns stated."

nierna kommit att fokusera på segmentering av Psaltarens psalmer. Sedan analyseras segmenteringsvarians i TR Pss 113–115. Här diskuteras först exodusberättelsen i TR Ps 114, följt av analyser av hur denna berättelse förändras i relation till olika segmentering.²⁴ Bruket av TR (*textus receptus*) i stället för MT (den masoretiska texten) går tillbaka på William Yarchin.²⁵ Eftersom den masoretiska texten uppvisar stor segmenteringsvarians blir numreringen av psalmerna olika i olika masoretiska manuskript. TR används därför för att förenkla diskussionen, och syftar på den numrering som i hög grad fixerades i och med att den andra rabbiniska bibeln trycktes, den numrering som också återfinns i våra svenska biblar.

SEGMENTERINGSVARIANS I PSALMFORSKNINGEN

Som jag nämnt ovan har ett antal viktiga observationer gjorts de senaste två decennierna som inneburit att frågan om paratextuell varians blivit alltmer aktuell också för studiet av enskilda psalmer. Gällande specifikt

²⁴ Jag kommer i det som följer inte diskutera psalmens eventuella funktion inom ramen för längre sekvenser av psalmer, som till exempel den Egyptiska hallel (TR Pss 113–118), ”bok 5” (TR Pss 107–150) eller Psaltaren som helhet (TR Pss 1–150). Sekundärlitteraturen för dessa två forskningsfält är omfattande. För tongivande bidrag, se till exempel Judith Gärtner, ”Exodus Psalm 114: The Hermeneutical Centre of the So-Called Egyptian Hallel?”, i *Exodus: Rezeptionen in deuterokanonischer und frühjüdischer Literatur* redigerad av eadem och Barbara Schmitz (Boston: de Gruyter, 2016), 71–88; eadem, *Das ägyptische Hallel: Eine Untersuchung zu Theologie und Komposition der Psalms 113–118* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 2023); Josiah D. Hall, ”Let the Nations Sing Hallelujah: The Influence of the Egyptian Hallel on the Citation of Psalm 117 OG in Mark 12:10–11”, *JBL* 141/1 (2022), 137–156; Elizabeth Hayes, ”The Unity of the Egyptian Hallel: Psalms 113–18”, *BBR* 9/1 (1999), 145–156; Egbert Ballhorn, *Zum Telos des Psalters: Der Textzusammenhang des Vierten und Fünften Psalmenbuches (Ps 90–150)* (Bonner Biblische Beiträge; Berlin: Philo, 2004); Martin Leuenberger, *Konzeptionen des Königtums Gottes im Psalter: Untersuchungen zu Komposition und Redaktion der theokratischen Bücher IV–V im Psalter* (Abhandlungen zur Theologie des Alten und Neuen Testaments Zurich: TVZ, 2004); Michael K. Snearly, *The Return of the King: Messianic Expectations in Book V of the Psalter* (London: Bloomsbury T&T Clark, 2016); eller Erich Zenger, ”The Composition and Theology of the Fifth Book of Psalms, Psalms 107–145”, *JSOT* 80 (1998), 77–102.

²⁵ Se till exempel William Yarchin, ”Is there an Authoritative Shape for the Hebrew Book of Psalms? Profiling the Manuscripts of the Hebrew Psalter”, *HB* 122 (2016), 355–370, samt mer nedan.

TR Ps 114 har forskare länge igenkänt att det som kallats den masoretiska texten (MT) har TR Ps 114 som en psalm, medan Septuaginta (LXX, den antika grekiska översättningen) slagit samman TR Pss 114+TR Ps 115. I kommentarer diskuteras ofta (men inte alltid)²⁶ detta fenomen i ljuset av en *urtext* – det vill säga utifrån frågan om vilken av dessa två ”varianter” som är ”ursprungligast”. Även om ingen konsensus har nåtts, har merparten ofta landat i en slutsats att sammanslagningen är sekundär – Hermann Gunkel och Hans-Joachim Kraus har till och med kallat den för ”omöjlig”.²⁷

En ner nyanserad diskussionen återfinns dock i Frank-Lothar Hossfeld och Erik Zengers kommentar, där de noterar tre varianter: TR Ps 114, som de bedömer är en babylonisk segmentering, TR Pss 114+115, som de bedömer vara en tiberisk segmentering, och TR Pss 114+115:1–

²⁶ Relationen till TR Ps 115 nämns till exempel inte alls i Arthur Weiser, *The Psalms: A Commentary* (London: SCM, 1962); Mitchell Dahood, *Psalms III: 101–150* (Garden City: Doubleday, 1970); Konrad Schaefer, *Psalms* (Collegeville: Liturgical, 2001); James L. Mays, *Psalms* (Louisville: Westminster John Knox, 2011). John Goldingay, *Psalms 90–150* (Grand Rapids: Baker Academic, 2008), 321, nämner i förbifarten att LXX kombinerar psalmerna, men diskuterar det inte vidare.

²⁷ Hermann Gunkel, *Die Psalmen* (Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, 1926); Hans-Joachim Kraus, *Psalms 60–150* (Minneapolis: Augsburg, 1989), 377. Forskare som argumenterat för liknande slutsatser inkluderar Gerald H. Wilson, ”The Use of ‘Untitled’ Psalms in the Hebrew Psalter”, *ZAW* 97 (1983), 411–412; W. S. Prinsloo, ”Psalm 114: It is Yahweh who Transforms the Rock into a Fountain”, *Journal of Northwest Semitic Languages* 8 (1992), 163–178; Leslie C. Allen, *Psalms 101–150* (WBC, 21; Nashville: Nelson, 2002); Mark Zvi Brettler, ”A Jewish Historical-Critical Commentary on Psalms: Psalm 114 as an Example”, *HeBAI* 5 (2016), 401–434; jfr Erhard S. Gerstenberger, *Psalms: Part 2 and Lamentations* (Grand Rapids: Eerdmans, 2001). Motsatta slutsatser har också argumenterats av bland andra Hans Lubczyk, ”Einheit und heilsgeschichtliche Bedeutung von Ps. 114/115 (113)”, *BZ* 11 (1967), 161–173; Norbert Lohfink, ”Ps 114/115 (M und G) und die deuteronomische Sprachwelt”, i *Freude und der Weisung des Herrn: Beiträge zur Theologie der Psalmen; Festgabe zum 70. Geburtstag von Heinrich Gross*, redigerad av E. Haag och Frank-Lothar Hossfeld (SBB, 13; Stuttgart: Verlag Katholisches Bibelwerk, 1986), 199–205. För en översikt över forskningen, se Paul J. Sander, *Alternate Delimitations in the Hebrew and Greek Psalters: A Theological Analysis* (FAT II, 117; Tübingen: Mohr Siebeck, 2020). Ett viktigt undantag är Clemens Leonhard, ”The Introduction of the Hallel into the Passover Seder and the Split of the Chapters 114 and 115 in the Book of Psalms”, i *On Wings of Prayer: Sources of Jewish Worship; Essays in Honor of Professor Stefan C. Reif on the Occasion of his Seventy-fifth Birthday*, redigerad av Nuria Calduch-Benages, Michael W. Duggan och Dalia Marx (Boston: de Gruyter, 2019), 233–250, som i stället argumenterar för att uppdelningen är sekundär, och bygger på liturgiskt bruk.

3, som de hittar stöd för hos Origenes, Augustinus, och en koptisk psaltare från Egypten.²⁸ Här kan också Markus Witte nämnas, som argumenterat för att ”urpsalmen” bör ha varit TR Pss 113+114+115:1. Detta bygger han på att TR Ps 114 enligt honom saknar både rimlig början och slut, samt att TR Ps 115:1 inte fungerar som början på en ny psalm.²⁹

De senaste två decennierna har dock forskare utmanat detta binära sätt att förstå förhållandet mellan MT och LXX (Hossfeld, Zenger och Witte undantagna). Här kan särskilt nämnas Jean-Marie Auwers, William Yarchin, Paul J. Sander och Eric J. Harvey.

Auwers öppnade upp forskningsfältet genom en analys av de hebreiska psalmmanuskript som finns bevarade i det franska nationalbiblioteket i Paris (Bibliothèque Nationale de France).³⁰ Gällande TR Pss 113–118 noterar han att endast åtta av de 36 studerade manuskripten segmenterar som TR. Totalt identifieras tolv olika sätt att konfigurera dessa psalmer. Dessa fynd innebar att det omfattande arbete som Benjamin Kennicott och Giovanni Bernardo de Rossi genomfört på varsina håll i slutet på 1700-talet behövde korrigeras på en mängd punkter.³¹ Något som också är tydligt i Auwers undersökning är att segmentering och numrering inte alltid överlappar – i många manuskript är segmenteringen

²⁸ Frank-Lothar Hossfeld och Erich Zenger, *Psalms 3* (Minneapolis: Fortress, 2011), 188.

²⁹ Markus Witte, ”Psalm 114: Überlegungen zu seiner Komposition im Kontext der Psalmen 113 und 115”, i *”Einem Altar von Erde mach emir ...”: Festschrift für Diethelm Conrad zum 70. Geburtstag*, redigerad av Johannes F. Diehl et al. (Waltrop: Spenner, 2003), 293–311.

³⁰ Jean-Marie Auwers, ”La Numérotation des Psaumes dans la tradition hébraïque: Une Enquête dans le Fonds hébreu de la Bibliothèque Nationale”, *RB* 109 (2002); 343–370; jfr Michèle Dukan, ”Le livre des Psaumes dans la tradition juive”, *Revue des études juives* 163 (2004), 87–109. Segmentering diskuteras också i Matthias Millard, *Die Komposition des Psalters: Ein formgeschichtlicher Ansatz* (Tübingen: Mohr Siebeck, 1994), samt i till exempel Isak Yievin, ”The Division into Sections in the Book of Psalms”, *Textus* 7 (1969), 76–10, och Gert T. M. Prinsloo, ”Psalms 114 and 115: One or Two Poems”, *OTE* 16 (2003), 66–90; jfr idem, ”Unit Delimitation in the Egyptian Hallel (Psalms 113–118): An Evaluation of Different Traditions”, i *Unit Delimitation in Biblical Hebrew and Northwest Semitic Literature*, redigerad av Marjo C. A. Korpel och Josef M. Oesch (Assen: Koninklijke van Gorcum, 2003), 232–263.

³¹ Benjamin Kennicott, *Vetus Testamentum Hebraicum: Cum Variis Lectionibus* 2 (Oxonii: Typographeo Clarendoniano, 1780); Giovanni Bernardo de Rossi, *Psalmi, Proverbia, Job, Daniel, Ezras, Nehemias, Chronica, Seu Paralip., Appendix* (Variae Lectiones Veteris Testamenti 4; Parmae: Regio Typographeo, 1788).

i konflikt med en senare tillagd numrering, med konsekvensen att flera segmenteringar bevarats på samma manuskript.

Nästa viktiga steg togs av William Yarchin, som på ett metodiskt och systematiserat sätt analyserat segmentering i över fyra hundra hebreiska medeltida manuskript.³² Genom att ignorera skrivarnotiser och endast utgå från den faktiska segmenteringen visar han hur den medeltida Psaltaren inte kan sägas ha bestått av 150 psalmer, utan uppvisar snarare en stor varians med segmenteringar som resulterar i allt mellan 144 och 156 psalmer. Yarchins studie visar dessutom att endast 21 % av manuskripten innehåller en segmentering som helt överlappar med TR Ps 150. Skälen till denna segmenteringsvarians kan vara många. Ett av dem som Yarchin diskuterar är liturgiskt bruk:

From the end of the twelfth century at least, we can observe the freedom that Jewish scribes exercised in shaping the textual layout to signal the psalms' delimitations and to identify discrete textual units for ritual reading purposes. Although the content of *šēper tēhillīm* was fixed, apparently by the end of the first century CE, the configuration of that content varied depending—at least in some cases—on ritual uses for which a given Psalter manuscript was produced.³³

Yarchins studier har banat vägen för två doktorsavhandlingar: *Alternate Delimitations in the Hebrew and Greek Psalters* av Paul Sander och "Sing to the LORD a New(-ish) Song" av Eric J. Harvey. I den förstnämnda studerar Sander TR Pss 9–10, 114–115, 116 samt 147 och diskuterar vad skillnader i segmentering kan få för teologisk betydelse.³⁴ I den sistnämnda studerar Eric J. Harvey segmenteringen av TR Pss 113–118 i Yarchins medeltida manuskript, 15 manuskript från Kairos geniza, sex dödahavs-rullar, samt flertalet grekiska, koptiska och sahidiska manuskript.³⁵ Resultatet är en stor påvisad varians. I de medeltida manuskripten identifieras

³² William Yarchin, "Were the Psalms Collections at Qumran True Psalters?" *JBL* 134 (2015), 775–789; idem, "Authoritative Shape".

³³ Yarchin, "True Psalters", 784.

³⁴ Sander, *Alternate Delimitations*.

³⁵ Eric J. Harvey, "Sing to the LORD a New(-ish) Song: The Psalms of the Egyptian Hallel Across Two Thousand Years" (Avhandling: Brandeis University, 2020).

59 (!) olika segmenteringar för dessa psalmer, medan det i dödahavsmaterialet inte ens finns fog för att dra slutsatsen att dessa psalmer skulle ha setts som en stabil sekvens. Intressant nog är LXX mer stabil, sannolikt beroende på att man tidigt kommit att numrera psalmerna,³⁶ men även här finns undantag. Ett viktigt sådant är det äldsta manuskript i vilket dessa psalmer finns bevarade: Papyrus (P) Bodmer 24. Här kombineras nämligen TR Ps 114 med TR Ps 115:1–3 (den segmentering som Hossfeld och Zenger noterat ovan).

PSALM	MANUSKRIFT
TR Pss 113:1–114:8	Ett manuskript i Yarchins databas (JTS ms 391, Lutzki 5), samt judisk liturgisk tradition (se mer nedan)
TR Ps 114	253 manuskript i Yarchins databas, två Genizamanuskript samt de flesta tryckta biblarna sedan den andra rabbiniska bibeln (inklusive den för bibelvetenskap viktiga tryckta utgåvan <i>BHS</i>)
TR Pss 114:1–115:3	P Bodmer 24, samt kyrkofäder som Origenes och Augustinus
TR Pss 114:1–115:11	14 manuskript i Yarchins databas
TR Pss 114:1–115:18	134 manuskript i Yarchins databas, inklusive Kodex Aleppo (M ^A), Kodex St. Petersburg (Leningrad, M ^L), Kodex Sassoon 1053 (M ^{S1}), två Genizamanuskript, ³⁷ möjligtvis 4Q96, ³⁸ samt en mängd LXX manuskript, inklusive Kodex Sinaiticus (S ^S), Vaticanus (S ^B) och Alexandrinus (S ^A) samt kyrkofäder som Origenes. ³⁹

Tabell 1: Segmenteringar av TR Pss 113–115 i bevarade manuskript

³⁶ För detta, se till exempel Yarchin, "True Psalters", och Harvey, "New(-ish) Song".

³⁷ Notera också Israel Yievin, "Division", observation att psalmerna också kombineras i ett tidigt Genizahmanuskript som innehåller en översikt över psalmsegmentering i listform.

³⁸ Se särskilt Harvey, "New(-ish) Song", 188–189.

³⁹ Ofta nämns också *Midrash Tehillim*. Det kan vara så att man här läst ihop TR Pss 114+115, men det går inte att säga säkert. Det enda som kan konstateras är att *Midrash Tehillim* inte kommenterar TR Ps 115, bara TR Ps 114.

Dessa studier visar alltså, för det första, att TR Ps 114 är en traderingshistoriskt vanlig segmentering (det vill säga att TR Ps 114:1–8 skiljs från TR Ps 113 å ena sidan och TR Ps 115 å andra sidan). Samtidigt är denna segmentering, för det andra, inte den enda – i vissa sammanhang inte heller den vanligaste (se Tabell 1 ovan).

SEGMENTERING AV TR PSALM 113–115

De olika segmenteringarna som framkommer i Tabell 1 kommer i det som följer diskuteras var för sig i ljuset av den övergripande frågan om hur exodusberättelsens funktion i psalme(r)n(a) som helhet påverkas av de meningsskapande avbrott som segmenteringen innebär. För att anspela på Aristoteles tanke om att berättande har början, mitt och slut skulle man kunna konstatera att ”psalmen” har olika början och olika slut i olika manuskript, med följd av att den också har olika mitt.⁴⁰ Jag börjar med exodustraditionen i TR Ps 114.

EXODUSTRADITIONEN I TR PSALM 114

- ¹ När Israel drog ut ur Egypten,
 Jakobs släkt från främlingars land,
² då blev Juda hans⁴¹ heliga egendom,
 Israel hans välde.
³ Havet såg det och flydde,
 Jordans vatten vek undan,
⁴ bergen hoppade som baggar
 och höjderna som lamm.
⁵ Hav, vad fick dig att fly?
 Jordan, varför vek du undan?
⁶ Berg, varför hoppar ni som baggar,

⁴⁰ Denna typ av analyser lyser hittills med sin frånvaro i sekundärlitteraturen. Ett viktigt undantag är Sander, *Alternate Delimitation*, 120–133, som diskuterar vilka konsekvenser kombinationen av TR Pss 114+115 kan få för de olika tematiker han menar finns i de två psalmerna.

⁴¹ Bibel 2000 används om inget annat anges. Här har vers 2 modifierats för att synliggöra den spänning som kommer att diskuteras nedan (Bibel 2000 översätter ”Guds”).

och ni höjder som lamm?
⁷ Bäva för Härskaren, du jord,
 bäva för Jakobs Gud,
⁸ han som gör klippan till sjö
 och flintan till källsprång.

De bilder som framträder i TR Ps 114 tolkas i regel som att de traderar vidare den mångbottnade exodustradition som återfinns i stora delar av Gamla testamentet. Samtidigt finns avgörande skillnader i relation till andra versioner av berättelsen, och psalmen i sig har några intressanta egenheter.

Angående skillnader i relation till andra versioner är omnämnandet av Jordan i v. 3 oväntat. Som regel brukar Sävhavet vara det som flyr (2 Mos 15:4), och även om Jordan också så småningom beskrivs ha delat på sig (Jos 3:14–17) är den händelsen inte explicit relaterad till uttåget ur Egypten, utan till intåget i landet. Vidare är hänvisningen till berg som hoppar som baggar (vv. 4, 6) utan parallell i andra exodusberättelser (jfr dock 2 Mos 19:18), och medan klippan som blir till en sjö (v. 8) skulle kunna tänkas överlappa med vattnet som kommer ur klippan (2 Mos 17:6; 4 Mos 20:11) är bilderna inte helt identiska. Till sist kan beskrivningen av Israel som "hans helgedom" (*leqodsho*) tyckas underlig, givet att Jerusalems tempel inte byggs förrän långt senare. Här kan också tilläggas att motiv som ofta förekommer i samband med exodusberättelsen *inte* återfinns: Israel som går torrskodda genom havet, Egyptens härars förintande, och så vidare.

Som nämnts ovan finns också några intressanta egenheter. För det första har den som hänvisas till genom 3 m. s. suffixen i v. 2 ("hans heliga egendom" samt "hans välde") inte introducerats tidigare i psalmen. Läsaren får själv dra slutsatsen att det sannolikt syftar på "härskaren", "Jakobs Gud" (v. 7),⁴² den gud vars närvaro enligt psalmen fått vattnet att

⁴² Om det inte är så att psalmen läses i ljuset av det *halleluja* som nu återfinns i Ps 113:9 (jfr Erich Zenger, *Mit meinem Gott überspringe ich Mauern: Einführung in das Psalmenbuch* [Freiburg: Herder, 1993]; Mays, *Psalms*, 364). En annan lösning föreslås av Goldingay, *Psalms*, 322, nämligen att suffixen skulle syfta tillbaka på Jakobs släkt i v. 1.

fly och bergen att hoppa, den gud vars handlingar verkar vara psalmens primära fokus.⁴³ För det andra tycks det som att "Israel" har två betydelser i psalmen: Det är ett folk i v. 1, men en plats i v. 2. För det tredje kan konstateras att alla naturfenomen som nämns (havet, Jordan, höjder och berg) är en del av *Israels* geografi (snarare än Egyptens eller ökenvandringens).

I ett försök att förklara dessa skillnader och egenheter har David Frankel föreslagit att hänvisningarna till Israel och Egypten är senare tillägg som gjorts i samband med en omarbetning av en mer ursprunglig teofanipsalm⁴⁴ där *JHWH*, snarare än Israel, varit subjektet i v. 1: "När *JHWH* drog ut, Jakobs Gud ..." ⁴⁵ Utan referenserna till Israel eller Egypten i v. 1 framträder nämligen tydliga paralleller mellan psalmen och texter som Dom 5:4–5,

⁴ JHWH, när du drar ut från Seir,
går fram från Edoms nejder,
då skälver jorden,
det strömmar från himlen,
ja, vatten strömmar ur molnen!
⁵ Bergen bävar inför JHWH, Sinais herre,
inför JHWH, Israels Gud,

⁴³ Detta textproblem har också tolkats som att v. 2 bör ses som ett senare tillägg. Enligt Klaus Seybold syftar tillägget till att understryka att nordriket Israel och sydriket Juda var en och samma vid tiden för exodus, medan Lothar Ruppert ser versen som ett tecken på att psalmen har haft ett ursprung i nordriket med omtolkats i Josias Juda (se översikten i Hossfeld och Zenger, *Psalms* 3, 189–190; jfr Gerstenberger, *Psalms*, 281–282). Hossfeld och Zenger, *Psalms* 3, 193–194, läser dock den oklara referensen som medveten: "The indefinite, open way of speaking about God in v. 2 is necessary because only in the course of the psalm will the narrative show *whose* sanctuary and dominion Israel became by the exodus."

⁴⁴ Med teofani avses här en gudsuppenbarelse.

⁴⁵ David Frankel, "When YHWH Went Forth: A New Reading of Psalm 114", *TheTorah.com* (online, 2021): "In short, the psalm states that the sea flees but the Israelites don't cross; the mountains skip but the Israelites are not there awaiting a revelation; a rock is turned into water, but the Israelites don't drink. If the Israelites are the main theme of the psalm, as indicated by the opening verse, it is strange that nothing else is said about them again, but only about these divine miracles". Liknande förslag har formulerats av till exempel Oswald Loretz, *Ugarit-Texte und Thronbesteigungspsalmen: Die Metamorphose des Regenspenders Baal-Jahwe (Ps 24,7–10; 29; 47; 93; 95–100 sowie Ps 77,17–20: 114)* (Münster: Ugarit-Verlag, 1988), 384–410.

eller 5 Mos 33:2 (jfr Pss 77:17; 104:7, se även, Pss 29:6;⁴⁶ 76:2–3; Job 14:18), det vill säga texter som beskriver JHWH:s makt som en seger över kaoset, med tempelbyggande som en integrerad del av berättelsen:⁴⁷

In sum, Psalm 114, in its original form, speaks of the initial establishment of the territory of Judah as YHWH's sanctuary and the territory of Israel as his kingdom. While the psalm clearly *echoes* the battle with chaos at creation, it is set in historical time. There is no mention of the primordial waters or of the mythic figures of Sea and River. Instead, we find the (Mediterranean) Sea, the Jordan River, and the mountains in between, all closely associated with the territory of Judah and Israel.⁴⁸

Idén är intressant, men då Frankel inte genomför rekonstruktionen av v. 1 fullt ut blir den inte helt övertygande. Hänvisningen till en liknande historisering av kaoskamp i targumen till Ps 74:13–15 är dock belysande. Här blir nämligen frasen ”du klöv drakarnas huvuden på vattnet” omarbetad till ”du klöv drakarnas huvuden och *dränkte Egypterna* i havet”.⁴⁹ På ett liknande sätt blir ”du krossade Leviatans huvuden” tolkat som ”du krossade *Faraos mäktiga mäns* huvuden”. Observationen att det finns överlappningar mellan kaoskamp, tempelbygge och uttåget får också stöd i 2 Mos 15, där liknande motiv används.

Oavsett om själva exodusreferensen är senare tillagd kan konstateras att dessa motiv inte primärt har en historiskt beskrivande funktion i psalmen. Snarare fyller de ett aktualiserande syfte,⁵⁰ på vilken funktion exodusberättelsen har för samtiden.⁵¹ Den poetiska berättelsens klimax är alltså uppmaningen i v. 7: ”Bäva för härskaren!”.

⁴⁶ Relationerna mellan TR Ps 114 och TR Ps 29 har ofta lyfts fram som betydande i kommentarlitteraturen. Se till exempel Hossfeld och Zenger, *Psalms* 3, 192–193; jfr Pierre Auffret, ”Notes conjointes sur la structure littéraire des Psaumes 114 et 29”, *EstBib* 37 (1978), 103–113.

⁴⁷ Se till exempel Jon D. Levenson, *Creation and the Persistence of Evil: The Jewish Drama of Divine Omnipotence* (New Jersey: Princeton University Press, 1994).

⁴⁸ Frankel, ”New Reading”, n.p.

⁴⁹ Se David M. Stec (red.), *The Targum of Psalms* (The Aramaic Bible; London: T&T Clark, 2004).

⁵⁰ Många kommentatorer noterar att exodusmotivet läses genom kaoskampmotivet utan att nödvändigtvis särskilja dessa i en redaktionell utveckling (se till exempel Mays, *Psalms*, 362; Schaefer, *Psalms*, 282; Gerstenberger, *Psalms*, 282; Goldingay, *Psalms*, 323).

⁵¹ Hossfeld och Zenger, *Psalms* 3, 191, min översättning; jfr Schaefer, *Psalms*, 283.

TR PSALM 113–114

Ett konkret exempel på den aktualisering som föreslagits ovan är att TR Ps 114 sjungs tillsammans med TR Ps 113 under den judiska sedermåltiden.⁵² Mer specifikt reciteras dessa psalmer i samband med välsignandet av den första bägaren vin som avslutar ett längre återberättande av Israels uttåg ur Egypten.⁵³ Här är alltså sammanhanget uttryckligen uttåget, och psalmernas funktion i liturgin skulle kunna förklara den segmentering som nu är i fokus, nämligen den ovanliga segmentering som noterats ovan i manuskriptet JTS ms 391 (även om till exempel Harvey ser denna variant som ett ”misstag” – ett skrivarfel).⁵⁴

Vad skulle då denna kombination kunna innebära för förståelsen av den poetiska berättelsen? Ett exempel på hur användningen i sedermåltiden kan se ut lyder som följer:⁵⁵

Generation by generation, each person must see himself as if he himself had come out of Egypt, as it is said: "And you shall tell your child on that day, 'Because of this the LORD acted for me when I came out of Egypt.'" It was not only our ancestors whom the Holy One redeemed; He redeemed us too along with them, as it is said: "He took us out of there, to bring us to the land He promised our ancestors and to give it to us".

The matzot are covered and the cup is raised.

⁵² Att notera är dock att det finns variation även här: Mishnah (m. Pesah. 10:6) noterar att Hillel och Shammai förespråkade olika långa läsningar: "Until where does one recite *hallel*? Beit Shammai say: Until 'Who makes the barren woman dwell in her house as a joyful mother of children, *halleluya*' (Psalms 113:9). And Beit Hillel say: Until 'Who turned the rock into a pool of water, the flint into a fountain of waters' (Psalms 114:8)" (citerat från sefaria.org). Diskussioner som dessa ligger till grund för Yarchins slutsats ovan att segmenteringsvarians har med olika liturgiska bruk att göra (se också Sander, *Alternate Delimitations*, 98–99).

⁵³ Betydelsen av uppdelningen av psalmerna i två delar med TR Pss 113–114 före måltiden och TR Pss 115–118 efter har diskuterats av bland andra Isaac Abravanel, *Abarbanel haggadah: The Passover Haggadah with the Commentary of Don Isaac Abarbanel* (redigerad av Shlomo Fox-Ashrei; översatt av Yisrael Isser Zvi Herczeg; Brooklyn: Mesorah Publications, 1990), 102–103, som menar att de två första handlar om uttåget medan de övriga handlar om framtiden (uppståndelsen och Messias ankomst).

⁵⁴ Denna liturgi ligger också till grund för Leonhards, "Introduction", argumentation att uppdelningen mellan TR Ps 114 och TR Ps 115 är sekundär.

⁵⁵ Liturgin, som finns i många former, citeras här från sefaria.org i en version som härrör från Spanien någon gång mellan 280–360 e.Kr.

Therefore it is our duty to thank, praise, laud, glorify, exalt, honor, bless, raise high, and acclaim the One who has performed all these miracles for our ancestors and for us; who has brought us out from slavery to freedom, from sorrow to joy, from grief to celebration; from darkness to great light and from enslavement to redemption; and so we shall sing a new song before Him. Hallelujah!

The cup is put down.

[TR Ps 113 och 114 reciteras i följd]

The cup is raised.

Blessed are You, LORD our God, King of the Universe, who has redeemed us and redeemed our ancestors from Egypt, and brought us to this night to eat matza and bitter herbs. So may the LORD our God bring us in peace to other seasons and festivals that are coming to us, happy in the building of Your city and rejoicing in Your service; and there we shall eat of sacrifices and Pesah offerings of which the blood will reach the side of Your altar to be accepted. And we shall thank You in a new song for our redemption and for our lives' salvation. Blessed are You, LORD, Redeemer of Israel. Blessed are You, LORD our God, King of the Universe, who creates the fruit of the vine.

Drink while reclining to the left.

Som noterats ovan är alltså ett aktualiserande av exodusberättelsen i fokus, och kombinationen av TR Pss 113 och 114 kastar nytt ljus över båda psalmerna. Läst som en psalm börjar och slutar den med en uppmaning till lovprisning och bävan (TR Pss 113:1–3; 114:8). Vidare har TR Ps 113 fokus på JHWH:s upphöjdhed och makt, konkretiserat som:

⁷ Den hjälplöse reser han ur gruset,
den fattige lyfter han ur dyn.

⁸ Han ger dem rum bland furstar,
bland furstarna i sitt folk.

⁹ Han ger den ofruktsamma ett hem
som lycklig mor till söner.

Formuleringarna är dock vaga, och som individuell komposition anspelar TR Ps 113 inte på exodustraditionerna. När psalmen kombineras med TR Ps 114 kan dock vv. 7–9 ses som ett explicit exempel. Den hjälplöse

och fattige är nu Israel i Egypten (det är hon som nu får ett hem)⁵⁶ samtidigt som uttåget förstås som en konkretisering av JHWH's "gudomliga politik".⁵⁷ Den liturgiska inramningen löser den saknade referensen i v. 2 ("hans"),⁵⁸ förstärker aktualiseringen samt betoningen av exodus som ett gudomligt handlande som fungerar som grund för lovprisning av JHWH.⁵⁹

TR PSALM 114+115:1–3

Nästa segmentering är att TR Ps 114 kombineras med de tre första verserna i TR Ps 115. Denna kombination var också ovanlig, men hur påverkar den berättelsen? TR Ps 115:1–3 lyder:

¹ Inte oss, Herre, inte oss
utan ditt namn skall du ge ära,
du som är god och trofast!

² Varför skall folken få säga:
"Var är deras Gud?"

³ Vår Gud är i himlen,
allt vad han vill, det gör han.

Jag har tidigare noterat att Witte argumenterat för att den första versen inte passar som en introduktion till en ny psalm, och i denna segmentering får han rätt. I stället för en introduktion är TR Ps 115:1–3 del i en kontrasterande avslutning på en exodusorienterad teofani. Nästan som

⁵⁶ Jfr Harvey, "New(-ish) Song", 158; Mays, *Psalms*, 362; Allen, *Psalms*, 137. En liknande konkretisering görs också i targumen till Psaltaren, där v. 9 lyder: "He gives a home to the Assembly of Israel, which may be compared to a barren woman who sits looking anxiously at the men of her house, full of troops, like a mother who rejoices over her children" (citerad ur Stec, *Targum*, jfr Jes 54:1; 66:8).

⁵⁷ Så Hossfeld och Zenger, *Psalms* 3, 199: "Israel's exodus from Egypt is portrayed and intensified within the horizon of Psalm 113 as a political paradigm of YHWH, the world's king, who bends down to the poor, the oppressed, and the despised ...".

⁵⁸ Se också Nancy deClaissé-Walford, Rolf A. Jacobson och Beth LaNeel Tanner, *The Book of Psalms* (NICOT; Grand Rapids: Eerdmans, 2014), 851.

⁵⁹ Jfr deClaissé-Walford, Jacobson och Tanner, *Psalms*, 850: "We may be permitted to read the *balelû-yāh* of Psalm 113 as the invitation to worshippers to recite and celebrate the story of Psalm 114."

ett föregripande av Frankels argumentation ovan betonas att JHWH, inte Israel, är fokus i psalmen. Mer specifikt är det inte Israels agerande, utan JHWH:s, som står i centrum, och karaktärsdragen *hesed* (ovan översatt med "god") och *'emet* ("trofast") förekommer också i den i Gamla testamentet så centrala formuleringen som bland annat citeras i 2 Mos 34:6. Intrigen stannar alltså inte vid en uppmaning till naturen att bäva (TR Ps 114:8). I stället får exodusmotivet en ny funktion som aktualiserat minne i en samtid där folket hånas för att JHWH agerar frånvarande eller tycks för passiv. Givet att JHWH befriat folket från Egypten uppmanas psalmisterna att hålla fast vid bekännelsen att "allt vad han vill, det gör han" – även i tider då JHWH:s närvaro inte är lika tydlig. Den kombinerade psalmen innehåller nu en rörelse från JHWH:s verk på jorden till att "Gud är i himlen".⁶⁰

TR PSALM 114+115:1–11

Nästa segmentering kombinerar TR Ps 114 med ytterligare verser ur TR Ps 115. Mer specifikt handlar det om ett avsnitt som kontrasterar JHWH med avgudar och ställer frågan vem som går att lita på:

⁴ Deras gudar är silver och guld,
verk av människohänder.

⁵ Mun har de men kan inte tala,
ögon men kan inte se.

⁶ Öron har de men kan inte höra,
näsa men känner ingen lukt.

⁷ De har händer men kan inte gripa
och fötter men kan inte gå.
Ur deras strupe kommer inga ljud.

⁸ De som gjort dem skall bli som de,
ja, alla som sätter sin lit till dem.

⁹ Israel, förlita dig på Herren,
han är er hjälp och er sköld.

⁶⁰ Jfr också Sander, *Alternate Delimitation*, 121–122. Det sistnämnda tolkas av Mays, *Psalms*, 367, som ett maktanspråk ("the sphere of absolute sovereignty") snarare än som en platsangivelse (jfr Weiser, *Psalms*, 716; Goldingay, *Psalms*, 329).

¹⁰ Arons släkt, förlita dig på Herren,
han är er hjälp och er sköld.

¹¹ Ni gudfruktiga, förlita er på Herren,
han är er hjälp och er sköld.

Lästa tillsammans med TR Ps 114 kan avgudarna relateras till exodusberättelsens skarpa polemik mot Egyptens gudar. TR Ps 115:4–9 förankras på så sätt i en konkret berättelse som förser med nya tolkningsperspektiv.⁶¹ Den mytologiserade segern över kaoset antar ny form och hänvisningen ”skall bli som de” (v. 8) kan förstås som en allusion till händelserna vid Sävhavet, där Egyptens gudar ytterst visade sig oförmögna att rädda Faraos här.⁶² Givet poesins aktualiserande funktion i vv. 9–11 skapas samtidigt här en tidlös uppmaning där folket uppmanas att stå emot frestelsen att vända sig till andra gudar och i ljuset av minnet av Guds mäktiga gärningar sätta sin lit till att JHWH också i framtiden kommer att vara Israels ”hjälp och sköld”.⁶³

TR PSALM 114+115:1–18

Det sista exemplet på segmenteringsvarians är den kombination som de flesta kommentatorer nämnt, nämligen den sammanslagning av TR Pss 114+115 som återfinns i Qumran (fragmentariskt rekonstruerat), samt många medeltida hebreiska manuskript. I jämförelse med det förra exemplet finns här en avslutande betoning på välsignelse:

¹² Herren har tänkt på oss och välsignar,
han välsignar Israels släkt,
han välsignar Arons släkt.

¹³ Han välsignar dem som fruktar honom,

⁶¹ Erich Zenger, ”Götter- und Götterbildpolemik in Ps 112–113 LXX = Ps 113–115 MT”, i *Der Septuaginta-Psalter: Sprachliche und theologische Aspekte*, redigerad av idem (Freiburg: Herder, 2001), 229–255 (245, 248), menar att dessa verser till och med kan ses som en kommentar till TR Ps 114.

⁶² Här får också formuleringen ”vår Gud är i himlen” ny relevans som betoning på att Israels Gud inte är en produkt av mänsklig hantverkskonst, i kontrast till avgudarna (så deClaisse-Walford, Jacobson och Tanner, *Psalms*, 855).

⁶³ Jfr också Hossfeld och Zenger, *Psalms* 3, 211: ”the ‘barbarity’ from which YHWH led Israel out, and from which he wishes to liberate all the nations, is the worship of idols”.

både mäktiga och ringa.

¹⁴ Må Herren göra er talrika,
er och era barn.

¹⁵ Må ni välsignas av Herren,
han som har gjort himmel och jord.

¹⁶ Himlen är Herrens,
men jorden gav han åt människorna.

¹⁷ De döda prisar inte Herren,
de som farit ner i tystnaden.

¹⁸ Men vi skall lova Herren
nu och för evigt.

Genom dessa verser konkretiseras uppmaningarna i TR Pss 115:9–11 ytterligare genom att psalmisterna tydligt inkluderar sig själva som det av JHWH utvalda släkte som fått erfara välsignelser inte bara i svunna tider utan också i samtiden.⁶⁴ Givet skapelsefokuset i den första delen av psalmen (TR Ps 114:3–8) ska välsignelse, vidare, inte förstås alltför antropocentriskt. Det inkluderar inte bara fruktbarhet (v. 13), utan ytterst hela jorden (v. 16). Läst i ljuset av exodusmotiven blir också referensen till ”de döda” möjlig att återigen relatera till Faros här, som nu representerar en historiserad kontrasterande verklighet som psalmisterna (folket) uppmanas att lämna. Slutorden ”nu och för evigt” understryker sedan att den nya verklighet som JHWH initierat i och med exodus är någonting som varje ny generation behöver aktualisera och konkretisera.⁶⁵

VAD TEXTEN EGENTLIGEN SÄGER

I denna artikel har jag diskuterat frågan om hur en poetisk berättelse påverkas paratextuell varians. Vad händer när en psalm delas in på sätt som innebär att den får en ny början eller ett nytt slut, och därmed också

⁶⁴ Jfr Sander, *Alternate Delimitation*, 132.

⁶⁵ Se också Sander, *Alternate Delimitation*, 133; jfr Lubczyk, ”Einheit”, som betonar att psalmerna tillsammans kan ses som en förbundsliturgi. En sådan läsning är möjlig, men inte nödvändig (se också Weiser, *Psalms*, 709).

en ny mitt? Som teoretisk ram har jag använt (1) en narratologisk tes om segmenteringens betydelse för tolkningen av poesi, (2) den materiella filologins betoning på varians, samt (3) Genettes definition av segmentering som en paratextuell aktivitet. Mer specifikt har jag resonerat kring vad segmentering gör för skillnad för förståelsen hur exodusmotiv förstås inom ramen för TR Pss 113–115.

Jag började med att konstatera att det för TR Pss 113–115 finns betydande segmenteringsvarians. Endast denna observation innebär att frågan om vad som utgör en psalm kan behöva diskuteras, men framför allt indikerade detta att frågan om hur psalmen *lyder* måste ses i nytt ljus, eftersom frågan om vilken text som är den ursprungliga inte enkelt kan besvaras – är det en möjlig tidigare teofaniversion utan något exodusmotiv (så Frankel)? Är det segmenteringen i det äldsta manuskriptet från Qumran, som endast bevarar TR Pss 114:7, 115:1–2, 4, men där TR Ps 115 sannolikt började utan något mellanrum till TR Ps 114? Är det den liturgiska kombinationen av TR Pss 113+114 som endast har lite stöd i de kartlagda hebreiska medeltida manuskripten? Är det den äldsta bevarade grekiska versionen av psalmen (TR Pss 114+115:1–3)? Är den version som har stöd av flera bevarade grekiska och hebreiska manuskript (TR Pss 114+115)? Eller är det den segmentering som fixerats efter tryckpressens inflytelserika påverkan på bibeltexternas trädning (TR Ps 114)?

Ytterst har artikeln visat att om föreställningen om en *urtext* som förutsättning för texttolkning bibehålls, innebär det att det är omöjligt (och kanske inte heller önskvärt) att försöka fastställa endast *ett* ”ursprungligt” sammanhang och *en* ”ursprunglig” betydelse för Psaltarens psalmer. En naturlig konsekvens av detta vore därför att denna ofta förekommande premiss behöver överges i studiet av Bibelns texter.⁶⁶ Åtminstone ger det förutsättningar att på nytt diskutera dess betydelse för evangelikal bibeltolkning.

⁶⁶ Jfr William Yarchin, "Why the Future of Canonical Hebrew Psalter Exegesis Includes Abandoning Its Own Premise", i *The Formation of the Hebrew Psalter: The Book of Psalms Between Ancient Versions, Material Transmission and Canonical Exegesis*, redigerad av Gianni Barbiero, Marco Pavan och Johannes Schnocks (FAT, 151; Tübingen: Mohr Siebeck, 2001), 119–138.

För att återvända till Breed kan det konstateras att hans förslag att texter, i stället för att ses som statiska, bör ses som dynamiska processer, får stöd av segmenteringsvariansen i denna artikel.⁶⁷ I stället för att då fixera texter i specifika ursprungliga historiska sammanhang kan denna fortsatt pågående⁶⁸ paratextuella varians utmana till ett för en evangelikal texttolkare *kompletterande* fokus. Med detta menar jag att ett snävt fokus på vad texter ”egentligen sade” eller vad ”Gud *ursprungligen* menade” som grund för samtida tolkningar (det vill säga texternas då-budskap i relation till ett enda specifikt historiskt sammanhang, så Fee och Stuart ovan) blir otillräckligt, och potentiellt missvisande. Otillräckligt för att ett sådant fokus reducerar texternas tillkomst- och receptionshistoria till en enda frusen ögonblicksbild och därmed döljer den fortgående paratextuella variansen i båda dessa processer. Missvisande för att detta fokus förutsätter en entydig urtext och en stabil, överförbar grundbetydelse, trots att segmentering, liturgiskt bruk och den materiella traderingen fortlöpande omformar texternas teologiska innebörd. Mer precist behöver alltså *förändrade betydelser över tid* inkluderas, så att andra tolkningar än de eventuellt ”ursprungliga” igenkänns som relevanta för det teologiska arbetet med att klargöra texternas ”nu-budskap” (pl.). Annorlunda uttryckt bör Bibelns texter i högre grad ses som levande traditioner där samtalet om dess betydelse för kristet liv idag inte kan reduceras till ett blottläggande och tillämpande av statiska ”då-budskap”.

Utan att helt skriva under på Breeds betoning på vad texter ”kan göra” (deras orealiserade tolkningspotential) kan ett sådant förhållningssätt innebära att ”det ursprungliga sammanhangets” funktion decentraliseras genom att *multiplieras* i samtalet om vad som utgör en god grund för resonemang om tillämpning och samtidsrelevans.

⁶⁷ Breed, *Nomadic Text*.

⁶⁸ Jfr William Yarchin, ”(Para)textual Composition on Both Sides of the Canonical Divide”, i *Partners with God: Theological and Critical Readings of the Bible in Honor of Marvin A. Sweeney*, redigerad av Shelley L. Birdsong och Serge Frolov (Claremont: Claremont, 2017), 311–320.